

HET WOORD VAN DE WEEK

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

19e jaargang nr. 17

24 april 1966

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs f 5,50 per jaar
buitenland f 7,— per jaar
voor België f 6,—
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

De humanisten en het oorlogsvraagstuk

Twee en een half jaar geleden heb ik voor u gesproken over het onderwerp „Levenshouding en oorlogsprobleem”. Daarbij werd de vraag gesteld of de humanistische levenshouding betekenis had voor de houding tegenover oorlogsprobleem en bewapening. De tekst van deze voordracht is opgenomen in Maatstaf, 1963, blz. 498—503.

Het oorlogsprobleem is niet de vraag of men vóór of tegen de oorlog is. Ieder enigermate redelijk denkend mens is tegen de oorlog. Het oorlogsvraagstuk is niet de vraag of men al dan niet de oorlog wil, maar hoe men de vrede zou willen bereiken, en wat men daar voor over heeft.

Sommigen willen de vrede afdwingen door de kracht van hun wapens: vrede door afschrikking. De vrede is daarbij het resultaat van „het evenwicht van de verschrikking”. Voorstanders hiervan betogen, dat dit stelsel ons sinds twintig jaar, sinds 1945, de vrede heeft verschaft, en dat het daarmee zijn deugdelijkheid heeft bewezen. Een Amerikaanse hoogleraar zei eens, dat dit soort betoog hem deed denken aan de man die van een wolkenkrabber van zestig verdiepingen viel, en toen hij twintig verdiepingen gevallen was, riep: tot nu toe gaat het heel goed.

Er zijn er velen, die helemaal geen vertrouwen hebben in vrede door afschrikking. Zij wijzen erop, dat de waanzinnige bewapening van de wereld — alleen al in West-Europa zijn er 5 à 6000 atoomwapens — natuurlijk wel meebrengt dat men niet licht ten oorlog gaat. De welbewust ontketende nucleaire oorlog is ondenkbaar bij een redelijke regering. Maar de nucleaire oorlog, die te verwachten valt als alles op de oude voet zou voortgaan, is niet een bedoelde, gewilde oorlog, maar een oorlog die ontstaat zonder dat de betrokken staten die oorlog hebben gewild.

Het evenwicht van verschrikking biedt geen duurzame veiligheid en vrede. Het is gedoemd op een kwade dag mis te gaan. En of dat nu wat vroeger of later is, heeft voor de betrokken mensen belang, maar niet voor de mensheid als zodanig. Menigeen is diep overtuigd dat Kennedy gelijk had toen hij verklaarde dat wij een einde moeten maken aan de wapens voordat de wapens een einde maken aan ons.

Maar dat heeft niet zo heel veel te maken met al dan niet humanisme. Dat is een vraag van inzicht, en van berekening van goede en kwade kansen.

Waar humanisme misschien wel wat mee te maken heeft is het beschamende van de massale vernietigingsmiddelen. Kan men nog van een menselijke cultuur en beschaving spreken, als de statengroepen waarin de mensheid leeft tegenover elkaar staan met thermonucleaire vernietigingsmiddelen gericht op elkaars grote steden? Is het niet mens-onwaardig daarmee de vrede na te streven?

Ik zou vandaag een ander aspect van het oorlogsvraagstuk willen bespreken: met name de toenemende armoede van de jonge landen. Ook dat probleem heeft te maken met oorlog en vrede. En ook hier zou men zich kunnen afvragen: leidt de humanistische levenshouding op dit punt tot een bepaalde opvatting?

Allereerst de feiten. Ongeveer een derde van de mensheid — ongeveer één miljard mensen — leeft in landen, waar het gemiddelde inkomen per hoofd minder is dan 100 dollar per jaar. Vervolgens zijn er één miljard mensen met een inkomen tussen 100 en 250 dollar.

In West-Europa is dat gemiddelde inkomen 1400 dollar per hoofd in Amerika 3000 dollar. Anders gezegd: 2/3 van de mensheid leeft in de ontwikkelingslanden, die tezamen moeten leven van 1/6 van het wereldinkomen.

Het is te begrijpen, dat daar iets aan gedaan moet worden. En men heeft er ook iets aan gedaan. We lezen dagelijks in de kranten over de ontwikkelingshulp, over de giften en de leningen. Er is een onoverzichtelijke veelheid van internationale organisaties, die daaraan werkt, en als men de cijfers hoort van de sommen die geschonken worden en de credieten die verleend worden, dan zou men de indruk kunnen krijgen, dat er heel wat gebeurde.

Er gebeurt ook heel wat. Alleen het helpt niet. Elk jaar opnieuw moet men in de beraadslagingen van de Verenigde Naties en in de publicaties van de Wereldbank constateren, dat de afstand tussen arm en rijk alweer groter geworden is. Men kan ook wel verklaren waarom de resultaten zo slecht zijn. Daar is allereerst de bevolkingsexplosie, ontstaan omdat Westerse medische hygiëne wordt toegepast, zodat ieder jaar de schrale inkomsten moeten verdeeld worden over méér mensen. Dan valt te wijzen op het kapitaal dat terugvloeit uit de arme landen wegens rente, terugbetaling en winst. Van 1950 tot 1961 kwam, alles tezamen in de ontwikkelingslanden 47,4 miljard dollar binnen, maar vloede ongeveer 21 miljard terug. De helft van wat overbleef ging, zou men kunnen

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 24 april 1966

zeggen, verloren omdat de prijzen van de grondstoffen (waar de arme landen het van moeten hebben) daalden in vergelijking met de prijzen van de industrieproducten die ze in de rijke landen moeten kopen. Onze produkten worden steeds duurder, hun produkten steeds goedkoper. Hier werken de economische wetten fataal voor de arme landen. In het economische leven handelt men op de grondslag van het economisch beginsel: men koopt en produceert zo goedkoop mogelijk, en men verkoopt zo duur mogelijk. Het gehele daarop berustend economisch verkeer duidt men aan als het marktmechanisme, dat prijzen doet dalen en stijgen naar gelang van de vraag en het aanbod. Dat marktmechanisme maakt de rijken steeds rijker, en de armen armer.

Het marktmechanisme werkt ten bate van de sterke en ten nadele van de zwakke. Men zou hier gemakkelijk een vergelijking kunnen trekken met de armoede in ons eigen land in de vorige eeuw. Die ondraaglijke armoede leidde tot armenzorg en weldadigheid waar menig goedwillende zich toegewijd mee bezig hield. Maar het hielp niets. Want hier werkte ook ditzelfde marktmechanisme ten aanzien van de lonen van de arbeiders. Dat marktmechanisme leidde ertoe, dat de lonen steeds lager werden, de werktijden langer, dat vrouwen en kinderen ingeschakeld werden. Karl Marx heeft daar toen de onontkoombare conclusies uit getrokken: dit economisch systeem zal leiden tot een toenemende verpauperisering van de armen, de arbeiders, en ten slotte zullen zij revolutie maken en het communisme vestigen. Dat is bij ons, goddank, niet gebeurd omdat men door juridische wetten de werking van de economische wetten heeft beperkt, ten bate van de economisch zwakken. De arbeidswetten gingen minimumlonen vaststellen en maximum arbeidstijden, vrouwenarbeid regelen en kinderarbeid verbieden. De sociale wetgeving bracht uitkomst bij ziekte, invaliditeit, werkloosheid, ouderdom. De sociale zorg werd wettelijk geregeld, en ontrok gezondheidszorg, woningvoorziening, scholing aan de weldadigheid, om ze onder te brengen in een wettelijk geregeld maatschappelijk bestel. Daarmede werd wel resultaat bereikt, daarmede werd het levensniveau verhoogd en een klimaat geschapen waarin menselijk leven mogelijk is. De staat werd van hoeder van een liberale orde tot welvaartsstaat, dat is tot een staat die streeft naar werk voor allen, en een menswaardig bestaan voor allen.

Weldadigheid kon geen uitkomst brengen. Verandering van het geldende economische stelsel, wijziging van het systeem kon dat wel. En zó liggen de kaarten op het ogenblik in het internationale vlak. Het is met de proletarische naties in de wereld nu, ongeveer als met de proletarische klasse bij ons destijds. Het zou niet billijk zijn als we de tegenwoordige internationale ontwikkelingshulp gelijk stelden met de vroegere nationale armenzorg en weldadigheid.

Maar het heeft er iets van. En het heeft zeker ermede gemeen, dat het niet helpt. Nodig is dat wijziging wordt gebracht in het stelsel. Nodig is een regeling van de grondstoffenprijzen, die zal garanderen dat de ontwikkelingslanden daar een vaster en groter aandeel van het wereldinkomen door verkrijgen. Nodig is de industrialisatie, maar dan moeten die jonge industrieën daar beschermd worden tegen de concurrerende industrieën van de rijke landen, dan moet hun tijd gegeven worden om zich te ontwikkelen door beperking van de import uit de

rijke landen, en gelegenheid gegeven worden om te groeien door export naar de rijke landen. Dat betekent een verandering van stelsel dat, op korte termijn, ons economisch gevoelige offers zou kunnen kosten, en waaraan wellicht zelfs bepaalde industrieën bij ons zouden kunnen ten onder gaan. Het zou, nationaal gezien, duidelijk merkbaar kunnen zijn door het afnemen van de eigen economische groei, ten bate van de economische groei in de wereld als geheel.

De vraag is of wij dat er voor over hebben om een betere verdeling van het wereldinkomen te bereiken. Zijn wij bereid dat op te brengen? Of laten we in onze politiek dergelijke ingrijpende hervormingen achterwege omdat we willen blijven denken in termen van nationale economische vooruitgang en belastingverlaging?

Er staat heel wat op het spel. In de arme landen hadden grote veranderingen in opvatting plaats. Men spreekt van de revolutie van de groeiende verwachtingen. Destijds meende men daar, dat het armzalig lot voortvloeide uit een beschikking van de goden. Er zijn er nu meer en meer, die hebben leren inzien dat hun armoede mede het gevolg is van het marktmechanisme, opgelegd door de geïndustrialiseerde wereld. Men neemt daar op den duur geen genoegen meer mede. Als we doorgaan zoals we nu reilen en zeilen, als dus de afstand steeds groter wordt tussen de twee miljard zeer armen en een half miljard zeer rijken, dan is opstand daartegen onvermijdelijk, dan zou alsnog Marx gelijk krijgen toen hij een wereldrevolutie in het vooruitzicht stelde.

De wrevel van de zeer armen tegen de zeer rijken wordt vergroot, nu deze zeer rijken per jaar 180 miljard dollar aan wapens uitgeven, en verklaren dat ze dáárom niet meer kunnen afstaan voor ontwikkelingshulp. Daarbij kan het niet ontkend worden dat onze bewapening wel enig verband heeft met hun armoede. Toen in de 19de eeuw kleine groepen ijverden voor ontwapening, waren zij zich bewust dat ontwapening, pas zou kunnen geschieden na afschaffing van het koloniale stelsel, want dat werd immers door militaire macht in stand gehouden. De politieke emancipatie van de koloniale volken heeft plaats gehad, maar nog niet de economische. Op het ogenblik kan men stellen, dat algemene ontwapening onmogelijk is als het armoede-probleem niet tegelijkertijd wordt opgelost. Want in laatste instantie wordt het geldende stelsel gehandhaafd door onze macht, inclusief onze militaire macht.

Ziehier het armoede- en hongerprobleem als oorlogs- en vredesprobleem. Ook hier leidt humanisme niet tot een bepaald standpunt. Het gaat immers meer om de vraag of men zijn internationale politiek wil afstemmen op kort gewin, of dat men de kost voor de baat wil laten uitgaan. Het bepalen van een standpunt inzake de honger en de armoede in de wereld kan het beste geschieden op de grondslag van redenen van eigen belang, van een realisme dat de toekomst in de werkelijkheid betreft. Dan is het vanzelfsprekend, dat ingrijpende verandering in ons eigen belang is, om de wereldrevolutie — dat zou betekenen de wereldoorlog te voorkomen.

Redelijke berekening leidt tot die overtuiging. De bereidheid echter om de noodzakelijke offers te brengen zou kunnen worden bevorderd door overwegingen van directe menselijkheid, van simpele menselijke compassie die zo vaak de humanist hebben gesierd.

B. V. A. RÖLING

Zindelijk geloven

U heeft vast wel eens een gesprek gevoerd waarbij U geen gelijk kon krijgen. Toch was U er absoluut van overtuigd dat het gelijk aan Uw kant stond. U kon redeneren wat U wou, het ene tegenargument na het andere wist U te weerleggen, maar gelijk krijgen deed U niet. Uw tegenstander gaf geen krimp. Hij was niet voor rede vatbaar en U kreeg de indruk dat zijn standpunt al van te voren vast stond. Het was vechten tegen de bierkaai.

Zo'n gesprek geeft een nare nasmaak. Niet zo zeer, omdat U Uw doel niet kon bereiken, maar meer nog vanwege het ontbreken van goede wil bij Uw tegenstander. Natuurlijk kunnen we zo'n tegenstander naderhand dom noemen, maar veel vaker gaat het om een soort stijfkoppigheid die als het ware als masker moet dienen voor gevoelens die op zichzelf in het geheel niet verwerpelijk zijn. Met die gevoelens bedoel ik een geloof, een overtuiging, een emotionele waardering voor een bepaald standpunt.

Iedereen heeft het recht om zo'n overtuiging te hebben, om een standpunt in te nemen omdat hij er in gelooft. Het is juist één van de aantrekkelijkheden van onze democratie dat men in Nederland bijvoorbeeld vegetariër kan zijn, terwijl de overgrote meerderheid van ons volk dat niet is. Wij respecteren een standpunt zodra het op geloof berust of op een waardering van goed en kwaad. Voor de vegetariër is het vegetarisch eten het goed en het vleeseten het kwaad.

Nu is dat respect natuurlijk wel beperkt tot standpunten die, zoals het vegetarisme, een ethisch aspect hebben. Zodra een standpunt door rationele kennis kan worden ondermijnd verdwijnt ook het respect.

Het spijtige is nu dat vele aanhangers van een principe, welk dat ook mag zijn, aan dat geloof, aan die waardering van goed en kwaad, niet voldoende hebben. Zij willen hun geloof ondersteunen met rationele argumenten en het zijn juist die argumenten die er in feite niet toe doen. Het is op dat moment dat het zindelijk geloven aan het oog wordt onttrokken door het masker der stijfkoppigheid. Zo kunt U vegetariërs horen argumenteren over het ongezonde vlees eten, terwijl het al dan niet gezond zijn van een vegetarische voeding er voor hun principe in het geheel niet toe doet. Ze eten geen vlees omdat ze niet willen dat een dier voor hen gedood wordt en niet omdat naar hun mening vlees ongezond is. Mocht er aangetoond worden dat vegetarisch eten ongezond is, dan nog zouden ze vegetariër blijven, en terecht.

Voor nu wanneer de rationele argumenten geheel in de plaats treden van het geloof, van de overtuiging, dan wordt een discussie al gauw vertroebeld. Dus, als een vegetariër gaat zeggen dat hij vegetariër is omdat het zo gezond is, terwijl hij het in werkelijkheid is uit ethische overtuiging, dan geef ik U bij een discussie over het gezondheidsvraagstuk weinig kans. Door de vegetariërs als voorbeeld ten tonele te voeren lijkt het alsof ik alleen die groep van stijfkoppigheid wil betichten. Het tegendeel is echter waar. Het gaat hier om een alledaags verschijnsel waar iedereen regelmatig mee te maken krijgt.

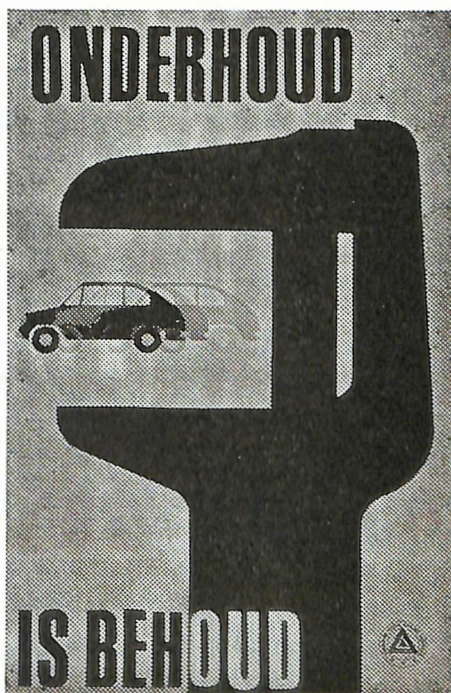
Als onze mening gevraagd wordt bedenken we gauw een argument omdat we geen zin hebben

om voor ons geloof, onze overtuiging, onze waardering uit te komen.

Een moeder zegt tegen haar dochter: „Je moet vanavond op tijd thuis komen, want...” En dan volgt één of ander argument, b.v. „Je moet morgenvroeg nog huiswerk maken” of „je hebt de laatste tijd te weinig slaap gehad”. Natuurlijk is het in vele gevallen mogelijk dat dit inderdaad de reden is waarom de dochter op tijd thuis moet komen, maar er zijn ook talrijke gevallen waar dit niet zo is. In werkelijkheid vindt de moeder misschien dat haar dochter niet laat thuis behoort te komen. Dit is haar geloof, haar overtuiging, haar visie op goed en kwaad. Maar ze heeft zich verborgen achter het masker van argumenten die in werkelijkheid geen argumenten waren.

Helaas is het zo, dat we ons lang niet altijd bewust zijn van het feit dat we argumenten gebruiken om een overtuiging, een geloof, te maskeren. Die overtuiging sluimert op de achtergrond en we gebruiken gemakshalve een argument om van de moeite van het nadenken af te zijn. Tracht U alleen al maar eens na te gaan waarom U op een bepaalde politieke partij stemt. Indien we onze stem zouden motiveren, indien we onder woorden zouden moeten brengen wat onze overtuiging is, dan zou het stemmen heel wat moeilijker worden. Het gaat dan niet meer om de vraag of we voor of tegen de belastingverlaging zijn, maar we dienen ons dan te bezinnen op de vraag in welk soort wereld we willen leven. Dan hebben we niet meer te maken met een argument waarover misschien te twisten valt maar met een levensbeschouwing en een overtuiging.

Iedere kiezer heeft zo'n overtuiging. Bij de een is het misschien een wat vaag complex van

Lees de Humanistische Documentatiedienst

Uitgave van Hum. Stichting Mens en Wereld.
Verschijnt 11 x per jaar.

Publicatie van belangrijke berichten van elke humanistische organisatie en van alle persberichten over het georganiseerd humanisme in Nederland (f 3,— per jaar).

Door storting of overschrijving van f 1,50 ontvangt u alle nog in 1966 verschijnende nummers.
Giro 30.49.60 - t.n.v. Hum. Verbond, Utrecht.

voorkeuren en bij de ander is het een genuanceerd maatschappijbeeld. In principe zijn beide echter gelijk in die zin, dat het in beide gevallen gaat om een waarden in termen van goed en kwaad. In verhouding tot zo'n overtuiging is een verkiezingsleuze een tijdelijk argument. De meeste kiezers stemmen dan ook niet vanwege dit tijdelijke argument, maar vanwege de overtuiging, hoe vaag die dan soms ook mag zijn. Met dit alles wil niet gezegd zijn dat we het argumenteren nu maar achterwege moeten laten. Integendeel, juist in humanistische kring legt men de nadruk op het gebruik van de rede, van het verstand.

Argumenten hebben echter hun grenzen en die grenzen liggen daar, waar de waardering, het geloof, de overtuiging begint.

De waarde van een discussie ligt vaak daarin, dat we de grens tussen de argumenten en het geloof weten te ontdekken. Uw gesprekspartner zegt op zo'n moment: „Je kunt dat nu allemaal wel zeggen en je hebt misschien ook wel gelijk, maar ik vind nu eenmaal dat...”. En dan zijn we waar we wezen moeten, dan weten we waar het verstand ophoudt en het geloof begint. Men moet dit geloof niet verwarren met domheid. Natuurlijk, er zijn mensen die iets geloven tegen beter weten in. Ze zijn te eigenwijs om voor redelijke argumenten ontvankelijk te zijn. Met hen kunt U beter niet gaan discussiëren, het is vermoeiend en nutteloos.

Nee, waar het hier om gaat is een geloof, een overtuiging op grond van het feit dat wij gewend zijn ons handelen te waarden in termen van goed en kwaad. Dat geldt zowel voor een

Christen als voor een Islamiet, als voor een Humanist. Het is iets algemeen menselijks.

Wanneer men zich nu bewust is van dit waarden in termen van goed en kwaad en niet tracht om in een discussie dit geloven te maskeren door argumenten die er niet toe doen, dan zouden we kunnen spreken van eindelijk geloven. De vegetariër zou dan moeten zeggen: „Ik vind dat je het vlees van dieren niet mag eten en bovendien ben ik van mening dat het ongezond is”.

En de moeder zou tegen haar dochter moeten zeggen: „Ik vind dat een meisje van jouw leeftijd op tijd thuis behoort te zijn en bovendien moet je morgen je huiswerk nog maken”. Door deze uitspraken hebben de betrokkenen kans gezien om een duidelijke grens te trekken tussen wat ze geloven en wat hun argumenten zijn. Door de bepaling van de grens tussen het geloof en het rationele argument kunnen we die argumenten die er niet toe doen achterwege laten. Tevens dwingt het ons om datgene wat we geloven onder woorden te brengen. En dit kritische onderzoek naar de vraag waarom we het ene gedrag goed en het andere gedrag slecht noemen is één van de fundamenteën van het moderne humanisme.

Wanneer U en Uw gesprekspartner naast de argumenten ook de vraag naar het hoe en waarom van het goed en kwaad ter discussie willen stellen, dan kunt U ervan verzekerd zijn, dat dit zindelijk en kritisch geloven bij kan dragen tot een goede verstandhouding.

E. W. HOMMES

Reserveer

19 mei a.s. (Hemelvaartsdag) voor

LANDDAG IN LAREN

Nadere mededelingen volgen nog
in het Woord van de Week van
2 mei a.s.

lezingen voor de radio

Zondag 1 mei VARA 9.45 uur:

H. B. ENGELSMAN: „Vandaag is het de dag van de arbeid”.

Zondag 8 mei VARA 9.00—9.15 uur:

W. A. VAN OPIJNEN: „De bevrijding is volwassen”.

Dinsdag 10 mei VARA:

„Actueel Humanisme”, een televisieuitzending.

VARA (Ned. I). Voor aanvangstijden: zie programmabladen.

Zondag 15 mei VARA 9.45 uur:

H. J. ROETHOF: „Hoe vertellen wij het onze kinderen”.